

Є. В. Гавриленко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПОЕТИКА НАЗВИ «ЖИТТЯ АНРІ БРЮЛАРА» СТЕНДАЛЯ

В статті розглядаються основні підходи до тлумачення поетики назви найбільшого автобіографічного тексту Стендаля – «Життя Анрі Брюлара».

Ключові слова: автобіографічний пакт, генеалогічний міф, псевдонім (маска), автобіографічний герой.

В статье рассматриваются основные подходы к толкованию поэтики названия крупнейшего автобиографического текста Стендаля – «Жизни Анри Брюлара».

Ключевые слова: автобиографический пакт, генеалогический миф, псевдоним (маска), автобиографический герой.

The main approaches of interpretation of poetics of title of the most important Stendhal's autobiographical text – «Vie de Henry Brulard», as well as the problem of its genre identification are under consideration. Two hypothetical ways of Henri Beyle's controversial pseudonym creation are under review in present article. The first version is based on analysis of peculiarities of writer's perception of his matrilineage, the second one regards as a probable source author's interest in French literature of XVII–XVIII centuries.

Key words: autobiographical pact, genealogical myth, pen name (mask), autobiographical hero.

© Є. В. Гавриленко, 2014

Неможливість однозначного і вичерпного прочитання поетики назви найбільшого автобіографічного тексту Стендаля є однією з наріжних проблем реценції сповідального досвіду автора «Червоного і чорного». Мета даної публікації – висвітлити основні тенденції у тлумаченні специфіки заголовку стендалівської мемуарної книги.

Характерна для французьких мемуарних творів XVII–XIX ст.¹ формула автобіографічного пакту, відтворена на титульному листі «Брюлара», проте, не позбавляє дослідника власного життя в минулому від підозр у її свідомій фальсифікації. Задекларована як автобіографічна, книга вже на першій сторінці порушує одну з головних вимог, що їх висунув до жанру Ф. Лежен – ідентичності автора (ім'я якого має відсилати до реальної особи) і оповідача [18, с. 14]. Останній у творі має ім'я, відмінне від імені автора, яке, в свою чергу, є псевдонімом – з такої контроверсійної плутанини розпочинає своє знайомство зі стендалівською сповіддю читач. Та якщо сфера використання найбільш відомого бейлівського *pot de plume* у «Житті» обмежується висловлюваннями про літературну і світську репутацію мемуариста – «...якщо вона (писанина. – *С. Г.*) видасться йому нудною, якщо ніхто не говоритиме більше про пана Стендаля...» [23, с. 31] (якщо не зазначено окремо, тут і далі переклад мій. – *С. Г.*), «Це – пан Стендаль, така розумна людина, але така аморальна» [23, с. 280], а прізвище автобіографічного героя – Брюлар з'являється у творі лише декілька разів, як-от: «...я був схожий на отця Брюлара, спритного ченця..., дядька – мого чи батькового, померлого до мого народження» [23, с. 67], то присутність справжнього імені письменника – Бейль, є повсюдною – від невинних дитячих карбувань на штукатурці і звертань до оповідача на ім'я до екскурсів у історію родини і красномовних еківоків на кшталт відомої стендалівської обмовки про «п'ять літер». Внаслідок такого незбігу виникає читацька колізія: ким вважати оповідача – людиною, що складає правдиві нотатки про власне життя у минулому, або персонажем автобіографічного роману, вигадливим містифікатором, який вписав особисті спогади у романні оповідні схеми?

Загадку появи прізвища «Брюлар» у назві найбільшого сповідального твору Стендаля вчені, загалом, пояснюють двома можливими причинами. Перша з гіпотез, генеалогічна, виходить з тих небагатьох посилань на згадуване ім'я, що відшукуються у тексті твору. Справді, стверджує видатний стендалезнавець А. Мартіно (*H. Martineau*), автор «Червоного та чорного» мав родича Брюлара на ім'я Жозеф-Гуссен, нотаріуса з міста Бедарріда (яке вважалося колискою родини матері – Ганьонів), двоюрідного брата його діда з боку матері, що полюблив виголошувати промови – голосно, нахабно, з викликом. Вочевидь, додає дослідник, маючи чіпку пам'ять, десятки років потому Стендаль пригадав коментарі Анрі Ганьона щодо фамільного «фрондера» і надав його імені особливу роль не лише тому, що його семантика вдало відповідала нестриманому характеру власника прізвища, але й з прихильності до представника материнської лінії родини [19, с. 487]. Так вже у назві твору закладається основа власного генеалогічного міфу автора: створюючи і утверджуючи його, Анрі Бейль у свій спосіб торуватиме шлях Едіпа.

Від самого початку розповіді про дитячі роки у «Житті» (III глава) оповідач акцентує увагу на особливому статусі італійської культури в родині – рано померла мати Анрі Генрієтта, стверджує автор, читала в оригіналі «Божественну Комедію», мала декілька різних видань цього твору; знав і любив італійську мову дід майбутнього письменника [23, с. 93]. Незвична «італійськість» «буржуазної роди-

¹У додатку до другого видання своєї відомої монографії «Автобіографія у Франції» (1998) Ф. Лежен (*Ph. Lejeune*), як приклад, наводить такі типові жанрові найменування, як «*Mémoires*», «*Vie de*», «*Confessions*», «*Histoire*», «*Souvenirs*», «*Journal de ma vie*». Як свідчить дослідження, подібні назви були притаманні і середньовічним пам'яткам високого індивідуалізму – зокрема життєписам П. Абеяра та Гвіберта Ножанського [17, с. 75–85].

ни 1780 року» [23, с. 93] досить скоро знаходить своє пояснення – у чарівній розповіді сестри діда – «тітки» Елізабет про «країну, прекраснішу за Прованс» [23, с. 92], звідки походили вони, тобто Ганьони². Якщо при першій появі у тексті заголовного імені Стендаль ще ніби вагається, називаючи – помилково чи навмисно – Брюлара родичем батька, то, згадуючи про історію, повідану йому двоюрідною бабусею, автобіограф не лишає жодних сумнівів щодо власних родинних симпатій, зазначаючи: «...я розглядав себе як Ганьона, про Бейлів я ніколи не думав інакше, як із відразою...» [23, с. 92]. Таким чином, заміна батькового імені на інше – теж родове і родинне – у назві сповідальної книги свідчить, перш за все, про безкомпромісне бажання відцуратись, зректись батькової крові. Ця установка на дистанціювання від одних і самоідентифікацію з іншими простежується і далі: так, порівнюючи психологію та моральні принципи представників двох гілок родини, Стендаль акцентує на шляхетному «іспанському» характері Ганьонів, на противагу духовному портрету Шерюбена (за іронією, його ім'я з французької перекладається як «херувим»), якому відповідає дріб'язковий та схильний до розрахунку «дофінезький», або «жєневський» (за Вольтером, у Женеві «завжди рахують і ніколи не сміються»); зіставляючи їхній зовнішній вигляд, автобіограф пригадує про дошкульне «vilain laid» на батькову адресу за його фізичну непривабливість [23, с. 138], тоді як родичі з боку матері мають римські або «майже римські» профілі [23, с. 364–365].

Втім, зміни торкнулися не лише прізвища, і оскільки французькій мові XIX століття невідоме написання імені Анрі з літерою «Y» наприкінці, як це зробив Стендаль, варто уважно придивитись і до цієї промовистої «помилки» автора «Італійських хронік», вважає норвезька дослідниця К. Гундерсен (K. Gundersen). На думку вченого, власне ім'я автобіографічного героя написано на англійський манер і повинно читатись і сприйматись відповідно – Генрі. Останнє, припускає фахівець, відсилає нас до п'єси В. Шекспіра «Генріх V», з 3-ї сцени IV дії якої, можливо, і було запозичено знамениту формулу Стендаля *happy few* [15, с. 367]³, що він нею позначав обраних читачів своїх книг: «But we in it shall be remembered; We few, we happy few, we band of brother» [21] «А разом з ним і нас запам'ятають – Щасливців жменьку і братів по зброї» (переклад Віктора Ружицького) [7, с. 413]. Ця орфографічна зміна⁴ – ще один аспект акту самовідчуження А. Бейля: спотворене власне ім'я позбавляє його повної відповідності самому собі, зафіксованому в офіційних паперах, лишаючи тільки часткову спорідненість, її імітацію. Те-

² Сприйнята з захватом, без найменших сумнівів маленьким Анрі та «перекладена» Анрі дорослим сімейна легенда не завжди зустрічає визнання з боку вчених: частина дослідників і біографів вважає її цілком достовірною і упевнено підтримує тезу про італійське походження родини письменника (А. Віноградов [1, с. 11], Я. Фрід [6, с. 11], Б. Реїзов [5, с. 438], А. Карельський [3, с. 164], А. Боттачін (A. Bottacin) [10]. Остання, з посиланням на низку робіт 30-х років XX століття, навіть робить припущення про точне місцезнаходження апенінської батьківщини предків Бейля – Монтепульчано у Тоскані, і вказує на попередню форму прізвища – Ганьоні, тоді як інші – М. Нерліх (M. Nerlich) [4, с. 18], Ж. Женетт (G. Genette) [2, с. 365], Ж. Старобінські (J. Starobinski) [22, с. 234], Б. Дідьє (B. Didier) [14, с. 205], М. Крузе (M. Crouzet) [11, с. 23] бачать у стендалівському переказі родинної історії міф, сокровенну особисту утопію, якій автобіограф віддається цілком і безумовно, не шукаючи доказів на підтвердження її правдивості.

³ На противагу усталеній думці про те, що вислів узято з роману О. Голдсмита «Век-фільдський священик», на який, до того ж, Стендаль сам посилається у тексті «Життя Анрі Брюлара»: «(tracts...) I have the consolation of thinking are read only by the happy Few» – «Я маю втіху від думки про те, що їх читають лише нечисленні щасливці».

⁴ На аліозивність бейлівської орфографії вже звертав увагу в іншому місці Ф. Бертьє (Ph. Berthier), який, зокрема, припускав, що німа у французькій мові літера «H» – перша у власному імені автора, не випадково з'явилася у назві німецького міста, що подарувало письменнику його найвідомішу маску [8, с. 687].

пер він – англо-французький бастард, як його кваліфікує К. Гундерсен, який зовсім не випадково скидається на низку стендалівських персонажів, створених до «Брюлара» і після нього: тендітний бунтівник Сорель, який так не схожий на свого відрадливого жадібного батька; палкий Фабріціо дель Донго, в якому немає нічого від маркіза – і недаремно; енергійна і безпосередня героїня останнього незавершеного твору Стендаля сирота Ламьель – всі фігуранти стендалівської галереї літературних безбатченків своєю долею споріднені з Анрі Брюларом.

Інша версія походження псевдоніма «Брюлар» обстоює тезу про його літературне коріння. В одній з прикінцевих глав «Життя» автор, розмірковуючи на тему власних музичних уподобань, зокрема, пише: «Я ходжу до цього театру раз на два або три роки, коли перемагає цікавість, і йду з нього на другому акті, наче віконт, – роздратований до кінця вечора» [23, с. 368]. Цитата-ключ, що її при цьому наводить Стендаль – «Віконт обурений пішов з другого акту» [9, с. 159] – належить VII посланню Н. Буало до Ж. Расіна «Про користь мати ворогів», де теоретик класицизму виводить двох персонажів – командора та віконта – великих знавців кухні і людей витонченого смаку, невдоволених побаченням на сцені расінівського театру. А. Мартіно, з посиланням на коментаторів Буало, стверджує, що цього обуреного глядача звали Брюларом [19, с. 487]. Про приналежність цитати-алюзії автору «Поетичного мистецтва» говорить також й інший авторитетний стендалезнавець Б. Дідьє [13, с. 493]. Стендалівське порівняння себе з віконтом, який не міг висидіти у театрі більше одного акту, пише Мартіно, коментуючи позицію М. Дюга (M. L. Dugas), мало б позначати і запальний темперамент власника псевдоніма, виражений в одному слові (*bruler* – палити, пекти) [19, с. 486].

Альтернативою цьому твердженню виступає гіпотеза, запропонована Ж.-Ж. Аммом (J.-J. Hamn), який вказує на те, що літературним джерелом, з якого автор «Червоного та чорного» запозичив ім'я автобіографічного героя, могла бути книга аббата Сен-Реаля «*Conjuration des Espagnols contre Venise, en 1618*». Вчений вважає, що прізвище, яке носить заголовний герой «Життя», цілком могло б відсилати до імен двох заколотників, причетних до змови Бедмара, описаної в творі: «То були п'ять капітанів кораблів, як і він, – Венсан Робер з Марселя, Лоран Поло і Робер Брюлар, про яких вже мовилося; двоє останніх – з Франш-Конте, як і інший Брюлар, на ім'я Лоран, та провансалець, що звався Антуан Жафьє» [20, с. 87]. На думку дослідника, маска митця-конспіратора пасувала б автору мемуарного твору, головною темою якого є бунт [16, с. 734]. На користь цієї теорії, безумовно, свідчить і неабиякий інтерес автобіографа до творчості Сен-Реаля⁵, якого Ж. Монтелло (Josué Montello) назвав забутим учителем Стендаля (*maître oublié de Stendhal*).

Ономастична специфіка назви найбільшого мемуарного твору Стендаля, твору з багатою літературно-історичною та легендарно-родинною генеалогією, є важливою частиною метанаративу і елементом ігрової манери автора «Життя Анрі Брюлара».

Бібліографічні посилання

1. *Виноградов А.* Стендаль и его время / А. Виноградов. – М. : Молодая гвардия, 1960. – 365 с.
2. *Женетт Ж.* Стендаль / Ж. Женетт. Фигуры : в 2-т., – М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1998. – Т. 1. – С. 362–391.
3. *Карельский А. В.* Метаморфозы Орфея. Беседы по истории западных литератур / А. В. Карельский. – М. : РГГУ, 1998. – Вып. 1. – С. 159–188.

⁵ Так, зокрема, аналізуючи літературний багаж Стендаля у 1802 році, В. дель Літто (V. Del Litto) зазначає про присутність у ньому «*Conjuration*». Починаючи з 1803 року письменник настійно рекомендує читати Сен-Реаля сестрі Поліні, захоплюючись його майстерністю у створенні портретів [12, с. 21, 194].

4. *Нерлих М.* Стендаль, сам свідетельствующий о себе и своей жизни / М. Нерлих. – Пермь : УралLTD, 1999. – 361 с.
5. *Реузов Б. Г.* Примечания / Б. Г. Реузов // Стендаль. Собрание сочинений : в 15 т. – М. : Правда, 1959. – Т. 13. – 455 с.
6. *Фрид Я.* Стендаль. Очерк жизни и творчества / Я. Фрид. – М. : Художественная литература, 1967. – 415 с.
7. *Шекспир В.* Генрих V / В. Шекспир. Твори: в 6 т. – К., 1985. – Т. 3. – С. 349–442.
8. *Berthier P.* Stendhal / P. Berthier // Dictionnaire de Stendhal. – Paris : Honoré Champion, 2003. – 776 p.
9. *Boileau N.* À Racine / N. Boileau. Épitres. – Paris : Hachette, 1853. – P. 157–162.
10. *Bottacin A.* La «cité de flore» / A. Bottacin // Stendhal e Firenze (1811–1841). «Collection Stendhal Club». – № 6. – Moncalieri : CIRVI, 2005 [Интернет-публикация].
11. *Crouzet M.* Stendhal ou Monsieur Moi-même / M. Crouzet. – Paris : Flammarion, 1999. – 797 p.
12. *Del Litto V.* La vie intellectuelle de Stendhal / V. Del Litto // Genèse et évolution de ses idées (1802–1821). – Paris : PUF, 1959. – 730 p.
13. *Didier B.* Notes / B. Didier // Stendhal. Vie de Henry Brulard. – Paris : Gallimard, 1973. – P. 450–500.
14. *Didier B.* Stendhal autobiographe / B. Didier. – Paris : PUF, 1983. – 319 p.
15. *Gundersen K.* Vie de Julien Sorel / K. Gundersen // Romansk Forum. – 2002/02. – № 16.
16. *Hamm J.-J.* Vie de Henry Brulard / J.-J. Hamm // Dictionnaire de Stendhal. – Paris : Honoré Champion, 2003. – С. 731–735.
17. *Lejeune P.* L'autobiographie en France / P. Lejeune. – Paris : Armand Colin, 1998. – 192 p.
18. *Lejeune Philippe.* Le pacte autobiographique / P. Lejeune. – Paris : Éditions du Seuil, 1996. – 381 p.
19. *Martineau H.* L'oeuvre de Stendhal. Histoire de ses livres e de sa pensée / H. Martineau. – Paris : Albin Michel, 1951. – P. 482–505.
20. *Saint-Réal Abbé de.* Conjuración des Espagnols contre Venise, en 1618 / A. de Saint-Réal. – Paris : M.DCC. – LXXXI.
21. *Shakespeare W.* The Life of King Henry The Fifth [Електронний ресурс] / W. Shakespeare. – Режим доступу: // <http://bartleby.com/70/2943.html>
22. *Starobinski J.* Stendhal pseudonyme / J. Starobinski // L'oeil vivant. – Paris : Gallimard, 1999. – P. 233–284.
23. *Stendhal.* Vie de Henry Brulard / Stendhal. – Paris : Gallimard, 1973. – 502 p.

Надійшла до редколегії 18.05.2014 р.

УДК 82-1/-9

Н. В. Белоус

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД К ОЦЕНКЕ НАСЛЕДИЯ А. ФОН ДРОСТЕ-ГЮЛЬСХОФ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье рассматриваются особенности творчества выдающейся немецкой поэтессы эпохи Реставрации А. фон Дросте-Гюльсхоф, оцениваемые в русле методик институционального подхода к изучению литературного наследия. Показано, что творчество Дросте представляет собой сложный феномен. Статья освещает возможности биографического, гендерного и институционального подходов к изучению литературного наследия Дросте.

Ключевые слова: двойственность позиции, институциональная система, внутренний конфликт, манера письма.

© Н. В. Белоус, 2014